

Anlam Bilim Araştırmaları -1

Asuman Akyüz*

Bilimsel ölçütlere uygun olarak yapılmış alanının uzmanları tarafından yazılan yazılar, makale ve bütün bilimsel çalışmalar hem özelde yaptıkları alana hem de genel olarak bilimin ilerlemesine, yeni anlayış ve bakış açılarının tanınmasına katkı sağladıkları için önemlidirler. Anlam bilim, bugün genel dil bilimi içerisinde değerlendirilen bir dal olsa da aslında insanlık tarihi kadar eski, insanın dili aracılığıyla çevresine verdiği değer kadar kadimdir.

Anlam Bilim Araştırmaları - I

Editör: Funda TOPRAK

Vardar anlam bilim için “*Dili anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği eşsüremlî ve art süremlî açılardan inceleyen bilim dalı. Anlama ilişkin sorunlar dil bilimi olduğu gibi felsefe, mantık, ruhbilim, toplumbilim, vb. dalları da çok yakında ilgilendirir*” der. (Vardar, 2007:18)

Dil çalışmalarının özel bir bölümü olan anlam bilim çalışmaları bir dilin söz varlığını da ortaya koyan onun derin ve yüzeysel anlamları üzerinde yorumlar getiren özel bir alanı ifade eder. Anlamın ne olduğuna ilişkin sorular ve görüşler anlam bilim çalışmalarının çerçevesini genişletmiştir. Yapılan art zamanlı ve eş zamanlı çalışmalar, sözcüğe, tümceye, anlama yönelik farklı bakış açılarının anlam bilim çalışmalarına yön verdikleri görülmektedir. Kimi araştırmacılar anlamın tümce düzeyinde bağlama bağlı olarak yorumlanması gerektiğini savunurken bazı araştırmacılar ise sözcük düzeyinde anlam bilimi çalışmalarının temelini

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi, asumanakyuz89@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5650-7626.

oluştırmaktadırlar. “*Araştırmacıların genel olarak eş anlamlı sözcükler, zıt kavramlar, kavram alanı, yan anlam, soyut-somut sözcükler, çok anlamlılık bağlamında konuya yaklaşmışlardır.*” (Besli, 2019:4) Son yüzyılda yapılan çalışmalarda ise anlamın dilde nasıl yapılandığı yaşanılan yer ve zamana göre, sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel vb. etkenlere bağlı olarak anlam çerçevesinin nasıl genişlediği ve anlamın çok boyutlu yapısına dikkat çekilmektedir.

Ankara’da 2022 yılında Pegem yayınları tarafından okuyucularının istifadesine sunulan “Anlam Bilim Araştırmaları-1” adlı eser Prof. Dr. Funda Toprak editörlüğünde ve alan uzmanlarınca hazırlanmıştır. Eser her biri farklı bir yazar tarafından kaleme alınan anlam bilimin değişik konuları üzerine yazılmış on beş bölümden oluşmaktadır.

Kitabın ön sözünde anlambilimin, dilbilim çalışmaları içindeki önemi ve diğer bilimler açasından da literatürdeki önemi vurgulanmıştır. Anlamın çok boyutlu özelliklerinin olması dillerde nasıl yapılandığı, yapılanırken siyasi, askeri, ekonomik vb. etkenlere bağlı olarak üretilen sözcüklerin farklı bağlamlar kazandığı ve Türk dilinin zengin söz varlığının ve dilin işlekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca kitapta bölümler ve bölüm yazarları kısaca tanıtılmıştır.

Kitabın birinci bölümünde (s.1-28) kitabın editörlüğünü üstlenen Prof. Dr. Funda Toprak tarafından kaleme alınan “*Kutadgu Bilig’in Üslubu*” adlı çalışma yer almaktadır. Türk edebiyatının ilk mesnevisi olan Kutadgu Bilig değişik açılardan ele alınmıştır. Çalışma on ana başlıktan oluşmaktadır:

1. Kutadgu Bilig’de Bir Üslup Özelliği Olarak Anlatıcı: Yusuf Has Hacıp’in eseri Kutadgu Bilig’de anlatıcının üslubu üzerinde durulmuştur. Hacıp’in eserde canlı anlatım ortamını destekleyebilmek için hem tekil birinci kişi (T1K) hem tekil üçüncü kişi (T3K), hem de özellikle emir cümlelerinde tekil ikinci (T2K) kişi şahıs çekim eklerini kullandığına dikkat çekilmiştir.
2. Kutadgu Bilig’de Bir Üslup Özelliği Olarak Seslenme Öbekleri: İletişim sürecinin başlangıcında verici ile alıcı arasında sağlıklı bir iletişimin gerçekleşmesi için kullanılan seslenmeler ve seslenme öbekleri üzerinde durulmuştur.
3. Kutadgu Bilig’de Bir Üslup Özelliği Olarak Soru Cümleleri: Soru cümlelerinin bir üslup özelliği olarak metinde kullanılmasının Kutadgu Bilig’de metne tiyatro hüviyeti kazandırdığı vurgulanmıştır.
4. Kutadgu Bilig’de Bir Üslup Özelliği Olarak Aktarım Cümleleri: Bölüm yazarı Toprak bu bölümde dolaylı ve dolaysız söz aktarımlarının ifade gücündeki etkisi üzerinde durmuştur.

Kutadgu Bilig’de Hacip’in daha çok dolaysız anlatım türünü tercih ederek söyleyeni vurgulamayı amaçladığına değinmiştir.

5. Kutadgu Bilig’de Bir Üslûp Özelliği Olarak Örnek Verme ve Dikkat Çekme Cümleleri: Hacip’in Kutadgu Bilig’de bir üslûp özelliği olarak sık sık başvurduğu örnek vermeye değinen bölüm yazarı Toprak, Hacip’in bu yöntemle söylediği düşünceyi açıklamak ve vurgulamak amacıyla başvurduğunu dile getirir. Bu örnekleri ise belirli söz kalıpları ile ifade ederek söze giriş yaptığına dikkat çekmiştir.

6. Kutadgu Bilig’de Bir Üslûp Özelliği Olarak Benzetme/Somutlaştırma ve Metaforlar: Şairin şiirlerinde benzetme/somutlaştırmaya dayalı özellikle tercih ettiği somutlaştırmalarda, günlük dilde kullanılan benzetmelere başvurduğu gibi doğrudan metaforlara başvurarak da sanatçı ruhunun özgün benzetme ve somutlaştırmalarını ortaya koyabildiğini göstermiştir.

7. Kutadgu Bilig’de Bir Üslûp Özelliği Olarak Deyim/Atasözleri: Didaktik bir eser olan Kutadgu Bilig’de şairin eserde sayıca kullandığı deyim/atasözlerine sık sık başvurmasını Türk kültürüne ve diline hâkimiyetini, hem de Türk düşüncesini eseri aracılığı ile aktarmaya olan samimi inancını göstermesi bakımından önemli olduğuna işaret etmiştir.

8. Kutadgu Bilig’de Bir Üslûp Özelliği Olarak Kavram Karşıtlıklarından Yararlanma: Felsefenin konusu, dilsel araştırmalarında temel inceleme alanlarından olan kavram karşıtlığı konusunun klasik Türk edebiyatında ise tezat sanatı ile sıklıkla kullanıldığına dikkat çeken yazar, tezatla birlikte ‘tıbak’ı da bu bağlamda ele alır.

9. Kutadgu Bilig’de Bir Üslûp Özelliği Olarak Cümle Türleri: Didaktik ve alegorik bir eser olan Kutadgu Bilig’de bazı cümle türlerinin daha sık kullanıldığına dikkat çekilmiştir. Metinde şart, emir cümlelerinin ve kesin yargı bildiren geniş zamanla kurulmuş cümlelerin daha yaygın şekilde kullanıldığına değinilmiştir.

10. Bir Üslûp Özelliği Olarak Kutadgu Bilig’de Şiir Parçaları: Şairin 600 beyitten fazla uzunlukta olan eserinde okuyucuyu sıkmamak adına metin arasına şiir parçaları ve gazellerin eklediğini bu şiir parçalarının ise en önemli özelliğinin her beytin kendi içinde kafiyelendiği mesnevi kafiye sisteminden kafiye düzenine geçmesi olduğu gösterilmiştir.

Sonuç olarak, Kutadgu Bilig’in Yusuf Has Hacip’in kendine özgü üslûp sayılabilecek özellikleri ile eserini yüzyıllar sonrasına taşıyan eşsiz bir eser olduğu vurgulanmıştır.

Kitabın ikinci bölümü (s.29-45) olan Prof. Dr. Ahmet Akkaya ve Dilek Demir'in “8.Sınıf Öğrencilerinin Yazma Kavramına İlişkin Algularının Çizdikleri Görseller Aracılığıyla İncelenmesi” adlı çalışmasından oluşmaktadır. İnsanlık tarihinin en önemli buluşlarından biri olan yazı ele alınarak, öğrencilerin yazma kavramına ilişkin algıları, yazıdan önce öğrendikleri çizimler aracılığıyla deneyimlerini, duygu ve düşüncelerini aktardıkları çizimleri, doküman analizi yöntemi kullanılarak öğrencilerin algı düzeyleri bütüncül bir şekilde belirlenmeye çalışılmıştır. Yazarlar sonuç bölümünde şu değerlendirmeyi yapmaktadırlar: Yazma kavramına ilişkin 8.sınıf öğrencilerine 30 görsel çizdirilmiştir. Bu görsellerde 76 varlık, nesne ve simgenin resmedildiği belirlenmiştir. Görsel içeriklerinin ortak temayı paylaşma durumuna göre ‘eğitsel işlev, yazı araç-gereçleri, okuryazarlık ve yazının işlevselliği’ olmak üzere dört ayrı kategoride sınıflandırılan görseller incelendiğinde; yazma ile ilgili öğrencilerin tamamının, olumlu çağrışımlardan oluşan algılarının olduğu belirlenmiştir. Bu ise yazmanın/yazının duygu ve düşüncelerin dışavurumunda bir araç olarak kullanılması, bilgiyi taşıması, kalıcı hale getirmesi gibi olumlu özelliklerinin ağır basması ile açıklanabilir. Öğrencilerin çoğunluğu görsellerde ‘kalem, yazı tahtası, defter, öğrenci, öğretmen vb.’ şeklinde içerikler çizmiştir. Bu görsel içeriklerde soyut imgeler yerine ağırlıklı olarak somut varlıklar kullanılmıştır.

Kitabın üçüncü bölümünde (s.47-82) Doç. Dr. Ömer Tuğrul Kara'nın “*Etnoornitoloji Bağlamında Türkçede Kuşların İsimlendirilmesi*” çalışması yer almaktadır. Kuşların, Türk kültür ve toplum hayatında, sanatında ve folklorunda önemli bir yere sahip olduğu ve kültürel kodlarımızın da önemli birer temsilcisi olduğu vurgulanmıştır. Türklerin sosyal hayatlarında süs, kuvvet, güzellik, uğur, benzetme ve yüceltme gibi hususlarda kuşların sembol olarak kullanıldıkları tarihî vesikalarda da karşımıza çıkmaktadır. Yazar, çalışmanın konusunu oluşturan insanların kendi doğal çevrelerinde bulunan bitki ve hayvan bilimi olan; “etnobiyojji”, geleneksel bilgi sistemleri ve kültürel inançları bilimsel yöntemlerle bağlayan bir disiplin olan “etnozooloji” ve çalışma alanları, insanlarla kuşlar arasındaki ilişkiyi inceleyen “etnoornitoloji” kavramları üzerinde detaylı bilgiler vermiştir. Etnoornitoloji bağlamında kuşların isimlendirilmesinde kelime ve kelime gruplarının yapısal özelliklerinin etkin rol oynadığı üzerinde durulmuştur. Bu isimlendirilmelerde kuşların fiziksel özellikleri sesleri, renkleri, yaşadıkları yer, davranışları ve besinlerine göre isimlendirildikleri ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Bu isimlerin yapısal olarak oluşum şekilleri anlatılmıştır. Kuşların

isimlendirilmesi Türkiye ağızlarında ve kültürel bağlamda oluşumları yedi başlıkta sınıflandırılmıştır:

- A. Yansıma Seslerle Oluşturulan Kuş isimleri
- B. Fiziksel Özelliklerine Göre Oluşturulan Kuş isimleri
- C. Yaşayış ve Davranış Özelliklerine Göre Oluşturulan Kuş isimleri
- D. Benzeştirme Yoluyla Oluşturulan Kuş İsimleri
- E. Mitlerden ve Halk Anlatılarından Oluşturulan Kuş İsimleri
- F. Yabancı Dillerden Geçen/ Alıntılama Yoluyla Oluşturulan Kuş İsimleri
- G. Tespiti Yapılamayan/ Bir Sebebe Bağlı Kalımsızın Oluşmuş Kuş İsimleri

Türk mitolojisi, kültür sanat ve yaşayışında kuşlara yüklenen anlam ve semboller sonucunda kuşların isimlendirilmesinde etkili olan süreçler ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

Kitabın dördüncü bölümü (s.83-115) Doç. Dr. Serpil Soydan'ın “*Nimşehit'in Bazı Şiirlerindeki Deyimler Üzerine Bir Değerlendirme*” adlı yazısından oluşmaktadır. Çağdaş Uygur edebiyatının en önde gelen temsilcilerinden biri olan asıl adı Armiye İli Sayrami olarak bilinen Nimşehit'in şiir, masal, opera türünde eserler kaleme aldığı bilinmektedir. Bu makalede bölüm yazarı tarafından Nimşehit'in şiirleri taranılarak, dokuz şiirinde yer alan deyimler şekil ve anlam olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Nimşehit'in şiirlerinde konuşma diline yakın halk diliyle birlikte deyim ve atasözlerine başvurmasına değinilerek deyimlerin dil bilgisel, anlam, yapı ve özelliklerine geniş alanda yer verilmiştir. Nimşehit'in incelenen şiirlerinde kullanmış olduğu deyimlerin Uygur ve Türkiye Türkçesinde kullanımları karşılaştırılarak şiirlerde tespit edilen deyimlerin yapı bakımından sadece isim + yardımcı eylem yapısında oluşmadığı, kurallı birleşik fiil (tasvir fiili) yapısı, söz öbek yapıları ve örnekleriyle miras niteliğindeki deyimlerin yazılı ve kalıcı olarak günümüze kadar ulaşmasının yapılacak çalışmalara rehber niteliğinde olmasının önemi vurgulanmıştır.

Bölüm yazarı Soydan'ın Nimşehit ile ilgili tespitleri dikkate değerdir. Yazar “Nimşehit'in şiirlerinde tespit edilen “can pida qıl-, düşmengi ecel okı-, egir qayğu-gemge pat-qanlar yut-” gibi deyimlerde, Nimşehit'in Doğu Türkistan'da yaşanan siyasî ve tarihî olaylara, Uygurların sıkıntılı süreçlerine tanık olmuş ve derinden etkilenmiş bir şair olduğu gerçeği gözler önüne serilmektedir. Nimşehit şiir dilini konuşma diline yaklaştırmış ve toplumun hafızasını canlı

tutan, ortak miras olan halk dilinde yer etmiş deyimleri şiirlerinde kullanarak o döneme ait söz varlığını yazılı ve kalıcı hâle getirmiştir.” yorumunu yapmaktadır (Soydan, 2022:114).

Kitabın beşinci bölümünde (s.117-131) Doç. Dr. Yaşar Tokay’ın “*Kutadgu Bilig’de Eşgönderim*” adlı çalışması yer almaktadır. Tümce Anlam Bilimi, Kutadgu Bilig eserinde doğrudan anlam değişkenleri yaratan ve istikrarlı bir şekilde kullanılan biçimbirimleri ve adılar merkezinde, gönderimsel başlık ve metin odaklı bir yöntem ile ele alınmıştır. Eserde geçen adıların teklik şahıs merkezlerine vurgu yapan eş gönderimlerle anlatıcı okuyucu yansımalarının önemine değinilmiştir. Çalışmada, genel olarak dil çalışmalarının en çok üzerinde durduğu konulardan biri olan gönderimin metindeki sözcükler, nesnelere, olaylar ve durumlar arasındaki ilişki, metni oluşturma ve birleştirme süreçlerindeki işlevi üzerinde durulmuştur.

Çalışmasını iki ana başlık altında toplayan bölüm yazarı;

I. Gönderimsel Bağdaşıklık ve Tümce Anlamı: Bölüm yazarı bu başlık altında farklı durumlarda kendini gösteren adıların gönderimsel durumlarını; ön gönderim, art gönderim ve eş gönderim olarak incelemiştir. Çalışmanın asıl konusu olan adıl kullanımlarındaki çeşitliliği göstermesi bakımından eşgönderimsel tümceler hakkında bilgiler verilmiş ve çalışmada Kutadgu Bilig eş gönderimsel tümceler açısından ele alınmıştır.

II.Kutadgu Bilig’de EşGönderimli Tümceler: Birinci tekil şahıs (men sözüm, özüm men), ikinci tekil şahıs (sen özni, özni sen) ve üçüncü tekil şahıs ile gerçekleştirilen eş gönderimli tümceler (özi ol) tespit edilmiştir. Bunlardan en çok tercih edilen adıların II. tekil şahsın yaygın olarak tercih edildiği eş gönderimlerde öz “kendi” adılı ve II. şahsı işaret eden biçimbirimlerin aktif rol oynadıkları nasihat verme, kılavuzluk etme amacıyla kullanıldıkları vurgulanmıştır. I. kişi adıların doğrudan okuyucu ile bağlantı kurduğu ve vermek istediği mesajın ya da öğüdün şairin kendisi üzerinden örneklemeyle kullanıldığını, III. kişi adının ise daha az tercih edilmek suretiyle okuyucunun dikkatini çekmek ve anlatılan konunun muhatabı tarafından iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla tercih edildikleri ayrıntılı şekilde incelenmiştir.

Kitabın altıncı bölümünde (s.133-153) Dr. Öğr. Üyesi Nurdan Besli’nin “*Kutadgu Bilig’de Metonimi-Sinekdoka*” adlı çalışması yer almaktadır. Metonimi ve sinekdoka, metafor terimlerini açıklanarak terimlerin birbirinden ayrılan yönleri üzerinde durulmuştur. Edebiyatımızda ad aktarması, düz değişmece, mecaz-ı mürsel gibi adlarla ifade edilen sanat türünün eserin içerisinde yer alan sözcüklerin benzetme amacı ve unsurları olmaksızın gerçek

anlamının dışında kullanıldığı gösterilmiştir. Metonimik unsurların oluşumunda; yer-toplum ilişkisi, genel-özel ilişkisi, nicelik-nitelik/birim ilişkisi, neden-sonuç ilişkisi, durum-nesne ilişkisi, özellik-varlık ilişkisi, bütün-parça ilişkisi, parça-eylem ilişkisi, parça-bütün ilişkisi, durum-varlık ilişkisi, eylem-alet ilişkisi içinde çeşitlilik gösteren yapılara dikkat çekilmiştir. Sinekdoka oluşumunda ise; bütün-parça ilişkisi, üye topluluk ilişkisi içindeki metindeki sinekdokik ilişki türleri metinden örnekler verilerek kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Yusuf Has Hacip'in tercih ettiği ve metnin geneline yayılmış;

I. Metonimik ilişkiler; yer toplum ilişkisinde örneğin beyit içerisinde “il” sözcüğü verilerek toplum-topluluk, genel-özel ilişkisi içinde “tuz etmek” deyimini ile aslında özel kavramlar üzerinden genel ifade yani “tüm yiyecekler” kastedilmiştir. Ayrıca nicelik/nitelik sayı/birim ilişkisi (varlıklar için sayı), neden sonuç ilişkisi, durum-nesne ilişkisi, özellik-varlık ilişkisi açısından, bütün-parça ilişkileri parça-eylem ilişkisi durum-varlık ilişkileri açısından ele alınarak metinde başvurulduğu örneklere yer verilmiştir.

II.Sinedokik İlişkiler: Kutadgu Bilig'de daimi ve tabii parçaların anılıp bütünün kastedilmesi ile oluşan sinekdokik ilişkilere bütün-parça ilişkisi açısından, üye -topluluk ilişkisi (topluluk için üye) açısından kullanıla yapılara dikkat çekilmiştir.

Türk dilinin yadigârlarından olan Kutadgu Bilig'in pek çok edebi sanatla örölü olduğu üzerinde durularak eserin içinde yoğun bir şekilde kullanılmış sanatlar başlıklar altında verilerek incelenmiş ve eserin önemi vurgulanmıştır.

Kitabın yedinci bölümü (s.155-170) Doç. Dr. Erol Kuyma'nın “*Duvar Yazıları Üzerine Metaforik Bir Değerlendirme*” adlı yazısından oluşmaktadır. Tarihin en eski zamanlarından beri bir nesne, mağara duvarları ya da taşlara resimler ya da yazılar aracılığıyla duygu, düşüncelerini aktaran insanoğlu aktarımlarını popüler kent kültürü ile birlikte duvar yazılarına bırakmıştır. Sokak sanatı olarak da ifade edilen duvar yazıları psikososyal ve psikolinguistik dışavurumlar ve mesajlar olarak görölmüş duvar yazılarının üzerinde metaforik yapıların tespiti ve değerlendirmeleri yapılmıştır. Tematik olarak çeşitlilik gösteren duvar yazıları, siyasi, felsefi, dini, mizahi romantik veya realist birçok konuyu içerebilirler. Kitlesele olarak belirli bir hedef kitlesi olmayan duvar yazılarının metaforik alt yapıları gösterilmeye çalışılmış ve farklı açılardan değerlendirmeleri yapılmaya çalışılmıştır.

Çoğunlukla “rock”, “rap” ya da “arabesk” tarzındaki şarkılardan alıntılar olan ve bu alıntıların duvar yazısına aktarılması ile popüler kültürün ortak dili olduğu yönüne vurgu yapılmıştır.

Bölüm yazarı Kuyma'nın “*Dijital ortamın sunduğu imkânlar neticesinde, ilgi çeken sözler farklı coğrafya ve mekânlarda geniş kitlelerin ortak dili haline gelmekte; bu da kaynağı (sokaklar, sosyal ağlar vb.) ne olursa olsun duvar yazılarını, bireysel olduğu kadar ortak bir toplumsal hissiyatı da yansıtan psikososyal göstergeler olarak karşımıza çıkarmaktadır.*” görüşü dikkate değerdir (Kuyma, 2022:168).

Kitabın sekizinci bölümü (s.171-212) Dr. Öğr. Üyesi Emine Güler'in “*Tarihî Türk Lehçelerinde Bütünlük İfade Eden Sözcükler*” adlı yazısından oluşmaktadır. Tarihi Türk Lehçelerinde bütünlük ifade eden sözcüklerin önemi, yeri etkisine yer verilerek bu sözcüklerin kavram alanları oluşumuyla söz varlığını ortaya koyarak kavram çalışmalarına ilham olabileceğine dikkat çekilmiştir. Dil kültür ilişkisi içinde milletlerin karakteristik özellikleri, değer yargılarının ve hayat felsefelerinin söze yansımından hareketle Türk milletinin karakterini yansıtan “bütünlük” bilincine vurgu yapılarak, çalışma kapsamında tarihî Türk lehçelerinde isim, sıfat, zarf türündeki bütünlük ifade eden “hepsi, herkes, bütün, tüm, tam, tamamen, her” gibi sözcüklerin tespitleri yapılmıştır. Dilsel görev kategorileri kapsam dışında tutularak, sözcüklerin yapısal açıdan tasnifi yapılmış Orhun, Uygur, Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Eski Anadolu ve Çağatay Türkçesi eserlerinden sözcükler aracılığı ile örneklendirilmiştir. Çalışmanın Türk lehçelerinin söz varlığını ortaya koyması, Türkçenin kavramlaştırma kabiliyetini ortaya koyması bakımından ve tematik sözlüklerin hazırlanmasında alan çalışmalarına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Kitabın dokuzuncu bölümü (s. 213-225) Arş. Gör. Dr. Gülşah Kadem'in “*Eski Anadolu Türkçesinde sal- Fiilinde Çok Anlamlılık*” adlı çalışmasından oluşmaktadır. Çok anlamlılık bir sözcüğün anlam genişlemesi yoluyla birden fazla anlam ilişkileri ile farklı anlamlarda kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Çalışmada Eski Anadolu Türkçesinde çok anlamlılığın dile etkisi, katkısı ve yansımalarının önemi özellikle sal- fiilinde çok anlamlılığın Eski Uygur Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesindeki kullanımları, birbiriyle ilişkileri üzerinde durularak tarihi metinlere yansımaları ve araştırma konularına katkısı üzerinde durulmaktadır. Çalışmada çok anlamlılığın anlam süreçlerindeki potansiyelini göstermek ve dil mekanizma süreçlerindeki zenginliğini göstermek amaçlanmıştır. Araştırma derleminde ise Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış eserler üzerinde sal- fiilinin anlamları taranarak incelenmiştir. Bu bağlamda sözlük anlamlarının dışında fiilin ilk/temel anlamıyla ilişkili yan ve mecaz anlamların da var olduğu ele alınarak gösterilmiştir. Bu görüşe bağlı olarak sal- fiilinin, “olanak sağlamak,

isteklendirmek, başını derde sokmak, takmak/iliştirmek/geçirmek, ezmek/çiğnemek, almak/bulundurmak, düşürmek, (bir yer)e gitmek, eğmek/indirmek, izin vermek, dalmak/girmek/sevk etmek” anlamlarında kullanıldığı metinlerden örnekler verilerek incelenmiştir. Çalışmada çok anlamlılık konusuyla Türkçenin eskiliği, zenginliği ortaya konulmaya çalışılmış, fiilerin anlamlarının bütüncül olarak araştırılması gerektiği görüşü vurgulanmıştır.

Kitabın onuncu bölümünde (s.227-237) Dr. Öğr. Üyesi Lira Maırambek Kyzy “*Şecere-i Türk'te Ölümle İlgili Örtmeceler*” adlı yazısı yer almaktadır. Batıda euphemism olarak bilinen örtmece veya güzel adlandırma, toplumda uygun veya hoş olmayan ifadelerin kullanımından kaçınılarak daha uygun bir dille ifade edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Özbek hanlarının tarihleri ve soyları hakkında bilgi vermek üzere yazılan Şecere-i Türk'te Ebul Gazi Bahadır Han'ın ölümü anlatırken sık sık örtmecelere başvurduğuna vurgu yapılmıştır. Şecere-i Türk'te ölümle ilgili örtmecelere yer verilmesi, ölümün üzüntü veren soğuk yüzünden ziyade ölümle ilgili sözcüklerin doğrudan kullanılmadan güzel adlandırmalarla örneklerine yer verilmiştir. Eserde insanoğlu için acı ve üzüntü veren olgu karşısında ölümle ilgili sözcükler doğrudan kullanılmayıp daha uygun ifadeler tercih edildiğine dikkat çekilmiştir. Çalışmada ölümle ilgili örtmeceler dört başlık altında incelenmiştir.

1. Kit- Fiili ile oluşturulan Örtmeceler
2. Bar- Fiiliyle Oluşturulan Örtmeceler
3. Tap- Fiiliyle Oluşturulan Örtmeceler
4. Azrail ile İlgili Örtmeceler

Bu çalışmada Türk kültür ve tarihi için önemli bir yere sahip olan Şecere-i Türk eserinde yazarın ölüm sözcüklerini doğrudan kullanmak yerine örtmecelere başvurduğu görülmüştür. Eski Türklerde ölümle birlikte ruhun kuş olup uçtuğuna inanılmış ve bu inancın tezahürü olarak “uç-, uça bar-, kergek bol- ifadelerinin, İslâmiyet'in kabulü ile ölümün bir yok oluş olmadığı ve korkulacak bir şey olmadığı anlayışının hâkim olduğu tespitlerinde bulunularak “*Haqq rahmetige kit-, minnet sarâyğa kit-, o menzilge kit-, âhıret sarı kit-, dârü'l-fenâdın dârü'l-bekâ(ğa) kit-*” gibi örtmece ifadelerin tercih edildiği vurgulanmıştır.

Kitabın on birinci bölümü (s.239-260) Dr. Ebru Alagöz Boyraz'ın “*Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye'de Dilsel Karşıtlıklar*” adlı yazısından oluşmaktadır. İçinde 4006 atasözü ve deyimini içeren müstakil biçimde yazılmış Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye Türk edebiyatının nadide

eserlerinden biridir. Çalışmanın bu bölümünde Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye içinde anlamsal karşıtlıklar barından atasözleri değerlendirilmiştir. Karşıtlıkların nitelik, nicelik, durum, zaman ve dil bilgisel olarak sınıflandırılması dildeki mizah ve nükte anlayışının zenginliğini ortaya çıkarmaktadır. İkirciklem, paradoksal imaj, tezat, oksimoron gibi adlandırmalarla anılan dilsel karşıtlık kavramı, anlatıcın ifadesini güçlü kılmak, alıcının dikkatinin toplanmasını ve beyin fırtınası yapmasına olanak sağlamaktadır. Bu söz sanatı sadece iki tezat sözcüğün kullanımında değil sözcüklerin bağlam içinde değerlendirilmelerine bağlı olarak ortaya çıkacağından derin yapı tahlillerinin yapılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda bölüm yazarı Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye’de Dilsel karşıtlıkları çeşitli başlıklar altında incelemiştir.

1. Anlamsal Karşıtlıklar: Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye içinde anlamsal karşıtlıklar mevcut olduğu atasözleri değerlendirilmiştir. Bu bağlamda düşünce de anlamsal karşıtlık barındıran örneklemeler verilmiştir.

2. Dil Bilgisel Karşıtlıklar: Gramatikal yapılarla oluşmuş karşıtlıklar bu bölümde ele alınmıştır. “Olumsuzluk Anlamı Katan Dilsel Karşıtlıklar”, “Sözcük Türleriyle Yapılan Dilsel Karşıtlıklar”, “Sözcük Öbekleriyle Kurulan Dil Bilgisel Karşıtlıklar”, “Eylemsi Öbeklerinin Oluşturduğu Dil Bilgisel Karşıtlıklar”, “Tamlama Öbekleriyle Kurulan Dil Bilgisel Karşıtlıklar” gibi temel başlıklar altında dil bilgisel karşıtlıklar ele alınmıştır.

Sonuç olarak eserden hareketle yapılan incelemeler değerlendirildiğinde 4006 atasözü ve deyimden 386’sında dilsel karşıtlık olduğu ve bu karşıtlıkların kullanımı ile dikkat çekiciliği artırmış, hem de dili kullanan kişinin vurgulamak istediği konuyu daha açık hale getirdiği vurgulanmıştır. Bu dilsel karşıtlıkların varlığının mizah ve nükte anlayışının geliştiği bir toplumun mahsulü olduğu görüşü ortaya konulmuştur.

Kitabın on ikinci bölümünde (s.261-282) Dr. Mina Dolati’nin “İran Türk Ağızlarındaki Organ Adlarının Clauson’un Etimolojik Sözlüğü ile Karşılaştırılması” adlı yazısı yer almaktadır. Çalışmada Clauson’un ‘An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish’ adlı sözlük kaynak alınarak, İran Türk ağızlarındaki organ adları incelenip, karşılaştırıp, değerlendirilmesi yapılmıştır. Karşılaştırmalar da EDPT’de tespit edilen organ adlarının, İran Türk ağızlarında ne şekilde kullandıkları tespit edilmiş ve tablolar halinde gösterilmiştir. Sözcüklerin ses değişimleri ve diğer lehçelerdeki varlığını nasıl sürdürdüklerine ayrıca yer verilmiştir. Sözlüğün etimolojik değerinin yanında Türkçedeki söz varlığını ortaya koyması açısından önemi vurgulanmıştır.

Çalışmada EDPT’de tespit edilen bütün organ adları, İnan Türk Ağızlarında (Azerbaycan Türkçesi, Kaşkay Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Halaç Türkçesi) geçen mevcut sözlükler taranmış, EDPT’deki sözcüklerin ağızlardaki durumları, ses ve anlam değişmeleri ortaya konulmuştur. Yapılan tarama ve karşılaştırmalar sonucunda EDPT’de tespit edilen genel organ adlarının büyük bir çoğunluğun yaygın şekilde İnan Türk Ağızlarında yaşayarak mevcut varlıklarını sürdürdükleri tespit edilmiştir. EDPT’de bulunan 9250 madde başı içerisinde toplamda 110 organ adının 77 tanesinin derlenen bir lehçede bulunduğu, tespit edilemeyen 33 kelime de ise daha çok ara organ adlarına ait olduğu tespit edilmiştir.

Kitabın on üçüncü bölümünde (s.283-301) Dr. şahida Beylur’un “*Divan-ı Hikmet’te Geçen Metafizik Kavramlar*” adlı çalışması yer almaktadır. Türk ve İslâm dünyası için eşsiz bir yere sahip olan ve Ahmed Yesevî tarafından kaleme alınan Divan-ı Hikmet dini, tasavvufi öğretici bir eserdir. Bazı tasavvufî kavram ve öğretilerin metafizik düşünce ve kavramlarla benzerlikler gösterdiği ve örtüştüğü görüşünden hareketle Divan-ı Hikmet’te geçen metafizik kavramların tespiti yapılmıştır. Yaratıcı ile ilgili metafizik kavramlarda, Allah’ın varlığı birliği ve kudreti ile ilgili isim ve sıfatlarına sıklıkla yer verildiği, Tanrı dışında metafizik bağlamda değerlendirilebilecek meleklerle ilgili metafizik kavramlarda ise meleklerin isim ve vazifelerine değinildiği görölmektedir. Metafizik bağlamda değerlendirilebilecek dini şahsiyetler ve varlıklarla ilgili de Hızır (El-Hazir), Hızır (El-Hazir), Gâvus’l- gıyâs dini varlık ve şahsiyetlerin isimlerine rastlanıldığına vurgu yapılmaktadır. Dini şahsiyet ve varlıklar dışında Hür, Gılmân, şeytân, Burak, Nefs, Ervâh, Cân ve Köngül gibi metafizik kavramlarında metinde yaygın olarak kullanıldığına dikkat çekilmiştir.

Sonuç olarak tasavvuf ve metafizik ilişkisi içerisinde tasavvuf ve metafizik arasında felsefik bir yönü olduğu bu bağlamda da bazı tasavvufi kavram ve öğretilerinin metafizik düşünce ve kavramlarıyla örtüşme ve benzerlik göröldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Kitabın on dördüncü bölümünde (s.303-316) Dr. şaban şahinbay’ın “*Ervâh-Nâme’de Cennet-Cehennem ve Kıyamet Tasvirlerinde Benzetme*” adlı yazısı yer almaktadır. Ervâh-Nâme Pir Muhyiddin’in mevize türünde yazmış olduğu dini tasavvufi bir eserdir. Çalışmada Ervâh-Nâme hakkında bilgiler verilmiş, mev’ize türünde yazılmış eserin dinî-tasavvufî, didaktik bir içeriğe sahip olduğu vurgulanmıştır. Ervâh-Nâme’de kıyamet, cennet, cehennem tasvirlerinde okuyucunun zihninde somut şekiller oluşturmak amacıyla bilinen örnekler aracılığıyla benzetmenin tam benzetme, kısaltılmış benzetme, pekiştirilmiş benzetme, yalın benzetme

türleri yanında istiare/eğretileme sanatına da yer verildiği üzerinde durulmaktadır. *Ervâh-Nâme*'de tam benzetme örneklerinde, benzetmenin dört temel ögesi ile yapılmış benzetme örnekleri metinden hareketle verilmiştir. Kısaltılmış benzetme örneklerinde ise benzetmenin dört unsurundan sadece benzetme yönünün olmadığı benzetme örneklerine değinildiği görölmektedir. Pekiştirilmış benzetmeye örnek olarak Hz. Muhammed tarafından kızı Fatıma'nın yüzü benzetme edatı kullanılmadan aya benzetildiği, yalın benzetme örneklerinde ise sadece benzeyen ve kendisine benzetilenin bulunduğu benzetme örneklerinde hakkında ise cehennem tasvirlerinde dünya ölçeğinde anlaşılabilir tasvirler yoluyla yapılmış ifade örneklerine rastlanıldığı görölmektedir. Çalışmada *Ervâh-Nâme*'de istare/eğretilemenin yani benzeyen ya da kendisine benzetilenlerden sadece birinin söylenerek yapıldığı benzetme tür örneklerinin de varlığı hakkında tespitlerde bulunulmuştur. Sonuç olarak, *Ervâh-Nâme*'de cennet-cehennem, ve kıyamet tasvirleri yapılırken ayet ve hadisler kaynak alınarak bahsedilen varlıkları okuyucunun zihninde somutlaştırmak amacıyla benzetme ve istiare sanatlarına sık sık başvurulduğu ortaya konulmuştur.

Kitabın on beşinci bölümü (s.317-341) Dr. Sabire Ceren Demir'in "*Türkiye Türkçesi İsimden İsim Yapan Bağımlı Biçimbirimlerde Yer Kategorisinin Morfosemantik İncelemesi*" adlı yazısından oluşmaktadır. Dil bilgisi, dilbilim araştırmaları ele alınarak, sözcük birim, sözlük birim, ek, biçimbirim terimleri ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Morfosemantik konusu ayrıca ele alınarak bu alanda yapılan çalışmaların yetersizliğine işaret edilmiştir. İsimden isim yapan bağımlı biçimbirimleri almış sözlükbilimlerde yer anlamı taşıyan sözcükler ele alınmak suretiyle yer kategorilerinin tespiti yapılmış ve alt semantik kategorilere bölünerek ele alındığı görölmektedir. Yer kategorisini oluşturan biçimbirimlerin tespiti şu şekilde gösterilmiştir:

A)Yeri, Mekânı İşaret Eden Bağımlı Biçimbirimler, B)Topluca Bulunmayı İşaret Eden Bağımlı Biçimbirimler C)Yetiş(tiril)en Yeri İşaret Eden Bağımlı Biçimbirimler D)Çok Bulunan Yeri İşaret Eden Bağımlı Biçimbirimler: E)Koyulan, Saklanan Yeri İşaret Eden Bağımlı Biçimbirimler, F)İçin Yapıldığı Yeri İşaret Eden Bağımlı Biçimbirimler G)Çalışılan Yeri İşaret Eden Bağımlı Biçimbirimler, H)Dükkân, Satış Yerini İşaret Eden Bağımlı Biçimbirimler, I)Coğrafi Adlandırmaları İşaret Eden Bağımlı Biçimbirimler, İ)Semt, Mahalle, İlçe, Bölge Adı Olma.

Bu alışmada Yer Kategorisi başlığıyla ele alınan sözcük Şekil yapı terim biçim yapılarıyla kelime ve ek arasındaki illiyeti sözcüklerin işlev ve önemine yer verilmiştir. Türkçe Sözlük'ten tamamı taranarak yapılan çalışmanın verilen örneklerle yapılacak yeni sözcük çalışmalarında rehber niteliği taşımaktadır.

Kitabın her bölümünde yazarların çalışmalarında başvurdukları kaynaklar, kaynaklar başlığı altında verilmiştir. Kitabın son kısmında ise yazarların kısa özgeçmişleri verilmiştir.

Sonuç olarak eser anlam bilimi çalışmalarına yeni bir soluk getirerek gerek Türk dilinde ve Türkçe öğretiminde dilbilgisi, üslûp ve üslûbun metindeki önemi, yazma kavramına ilişkin algıların Türkçe öğretimindeki aktif rolü, kuş adları isimlendirilmesinde anlam süreçlerinin nasıl işletildiğini göstermesi bakımından önemli yazılardan oluşmaktadır. Eserde metinler üzerinde deyimler, eşgönderim, metonimi-sinekdoka, metafor, çok anlamlılık, örtmeceler, dilsel karşıtlıklar, metafizik kavramlar, benzetmeler ve morfosemantik incelemelerle ilgili çalışmalar alanındaki çalışmalara kaynak niteliği taşıyarak okuyucularının istifadesine sunulmuştur.

Kaynakça

Besli, N. (2022). “Kutadgu Bilig’de Metonimi-Sinekdoka”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.132-153.

Besli, N. (2019). *Anlam bilim açısından eski Uygurca Őiirler*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.

Beylur, Ő.(2022). “Divanı-ı Hikmet’te Geçen Metafizik Kavramlar”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.283-301.

Boyraz, Alagöz, E. (2022). “Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye’de Dilsel Karşıtlıklar”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.239-260.

Demir, C. S. (2022). “Türkiye Türkçesi İsimden İsim Yapan Bağımlı Biimbirimlerde Yer Kategorisinin Morfosemantik İncelemesi”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.317-341.

Demir, D. ve Akkaya, A. (2022). “8.Sınıf Öğrencilerinin Yazma Kavramına İlişkin Algılarının izdikleri Görseller Aracılığıyla İncelenmesi”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.29-45.

- Dolati, M. (2022). “İran Türk Ağızlarındaki Organ Adlarının Clauson’un Etimolojik Sözlüğü ile Karşılaştırılması”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.261-282.
- Güler, E. (2022). “Tarihî Türk Lehçelerinde Bütünlük İfade Eden Sözcükler”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.171-212.
- Kadem, G.(2022). “Eski Anadolu Türkçesinde sal-Fiilinde Çok Anlamlılık”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.213-225.
- Kara, T. Ö. (2022). “Etnoornitoloji Bağlamında Türkçede Kuşların İsimlendirilmesi”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.46-82.
- Kuyma, E. (2022). “Duvar Yazıları Üzerine Metaforik Bir Değerlendirme”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.154-170.
- Mairambek Kyzy, L. (2022). “Şecere-i Türk’te Ölümle İlgili Örtmeceler”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.227-237
- Soydan, S. (2022). “Nimşehit’in Bazı Şiirlerindeki Deyimler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.83-115.
- Şahinbay, Ş.(2022). “Ervâh-Nâme’de Cennet-Cehennem ve Kıyamet Tasvirlerinde Benzetme”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.303-316.
- Tokay, Y. (2022). “Kutadgu Bilig’de Eşgönderim”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, (s.116-131)
- Toprak, F. (2022). “Kutadgu Bilig’in Üslûbu”. *Anlam Bilim Araştırmaları-1*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.1-28.
- Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.